

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Помазана Дмитра Юрійовича
«Особливості діяльності езотеричних таємних товариств на
території Західної Європи у другій половині XIX ст.»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора
філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю
032 Історія та археологія**

Езотеричні таємні товариства, які функціонували на території Західної Європи у XIX столітті, представляють цікавий аспект історії та культури цього періоду. Ці організації виникли в контексті розвитку наукових та філософських ідей, а також соціальних змін, і відіграли важливу роль у формуванні думок і переконань суспільства. В сучасному світі існує багато різних віровчень, філософських поглядів та духовних практик. Вони мають суттєвий вплив на світоглядну парадигму великої кількості громадян, як у країнах Західної Європи, так і в Україні. Дослідження історії езотеричних товариств допомагає краще розуміти різноманітність інших підходів до духовності та релігії. Зокрема, в останні десятиліття спостерігається зростання інтересу до езотеричних таємних товариств серед вчених і дослідників. Історична наука, філософія та культурологія активно вивчають цей аспект історії, що сприяє збагаченню наукового дискурсу. Загалом, тема езотеричних таємних товариств у XIX столітті залишається актуальною через їх вплив на культуру, релігію та філософію Західної Європи і їхню сучасну спадщину в сучасному світі. Дослідження цієї теми допомагає краще зрозуміти розвиток суспільства та думок протягом цього історичного періоду.

Розглядаючи у цьому контексті дисертацію Д. Помазана, слід відзначити, що автор висвітлює езотеричні організації на різних рівнях їх діяльності. Окрема увага приділяється ідеологічному ґрунту товариств та

специфіці структурної організації. Це питання не тільки має цінність, як окрема дослідницька проблема, але і дозволяє більш комплексно оцінити езотеричні товариства в історичному контексті.

Узагальнення, зроблені дисертантом, сповна висвітлюють результати дослідження. Отримані, в процесі комплексного аналізу проблеми, результати дисертаційної роботи детерміновані із її цілями та дослідницькими завданнями, мають між собою прийнятну систему логічних зв'язків.

Нами не було виявлено у дисертаційному дослідженні Д.Помазана порушення норм академічної доброчесності, ознак фабрикації та фальсифікації. Дана робота містить коректні посилання на згадані в тексті джерела інформації.

Структура дисертаційного дослідження змістовно розроблена і не викликає заперечень. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Обсяг дисертації складає 179 сторінок, з яких 168 є основним текстом. Текст рукопису оформлено відповідно до встановлених вимог. На перших сторінках вступного розділу «Історіографія, джерела та методологія» чітко визначено основні атрибути кваліфікаційної роботи рівня доктора філософії: мету, предмет, завдання, методи, хронологічні та територіальні рамки дослідження.

Доволі змістовний аналіз історіографічних джерел вказує на глибоку обізнаність здобувача та підтверджує наукову новизну дисертаційного дослідження. Джерельна база дослідження складається з документів езотеричних організацій та робіт їхніх лідерів впродовж періоду, який вивчається. Згідно принципів систематизації, джерела були поділені на три концептуальні групи. Перша група сформована із збірників документів, до яких долучені матеріали як таємних товариств, так і окремих діячів езотеричного руху. Дисертант вказує, що переважна більшість документів є ініціативними або ритуальними, що має значення для комплексної оцінки діяльності езотеричних організацій. Водночас, значна кількість опублікованих

джерел складають листування між ключовими діячами езотеричних організацій.

До другої групи джерел належать роботи учасників езотеричних товариств. Цей компонент джерельної бази дозволяє розкрити ідеологічні та релігійні принципи, які мотивували учасників товариств до колективної діяльності. Джерела третьої групи представлені журналами езотеричного змісту. Подібні джерела дають змогу проаналізувати публічну інформації, яку транслиували послідовники організацій у суспільний простір. Автору вдалося змістовно розглянути усі названі групи джерел та зробити комплексну історичну реконструкцію специфіки діяльності езотеричних товариств.

Методологічна база дослідження повністю відповідає вимогам наукової об'єктивності та означеній темі. Автор залучив до дослідження феноменологічний підхід, а також значний кейс спеціальних методів, які використовуються в релігієзнавстві та вивчені «Західного езотеризму». Це демонструє значний міждисциплінарний потенціал даної дисертації.

Другий розділ дисертаційної роботи складається з трьох параграфів. Особлива увага в цьому розділі була приділена зовнішнім чинникам, які впливали на розгортання діяльності езотеричних товариств. Дисертант запропонував авторську систематизацію факторів впливу. Визначено три групи чинників: релігійна, наукова та світоглядна. В кожну з цих груп включені концептуальні тенденції, що впливали на розгортання процесу «Окультичного відродження». В дисертаційному дослідженні приділяється значна увага витокам «Окультичного відродження» та його взаємодії з суспільними тенденціями. Д. Помазан на вагомих історичних прикладах переконливо продемонстрував вплив зовнішніх факторів на активізацію діяльності важливих езотеричних організацій. Хоча авторська систематизація має певний рівень узагальнення та суб'єктивної оцінки, утім зв'язок між факторами впливу та діяльністю товариств доведено переконливо.

Третій та четвертий розділи висвітлюють історію становлення й діяльності ключових езотеричних товариств на території Англії та Франції в

період «Окультичного відродження». Під час студіювання автором цієї теми особлива увага приділялась унікальним властивостям товариств. Зокрема, змістовно висвітлюється еволюція інституалізації езотеричних організацій; особливості світоглядних та сакральних доктрин; а також роль «сакральних» лідерів в цьому процесі. Наприклад, дисертант вказує, що найвпливовішими діячами «Окультичного відродження» були: Е. Леві, Папюс, С. де Гуайта, О.П. Блаватська та ін. Порівняльний аналіз товариств уможливив не лише висвітлення особливостей організацій, але і встановлення концептуальних розбіжностей у стратегіях діяльності.

Висновки сповна відбивають основний зміст дисертації Д.Помазана, дають відповідь на питання, що сформульовані у завданнях до дисертаційної роботи. Вони є аргументованими, у рафінованому вигляді вміщують всі дані аналітичних узагальнень.

Список використаних джерел і літератури, складений автором, свідчить про його глибоке розуміння проблематики дисертаційного дослідження в контексті стану наукового засвоєння, співвідношення різних груп історичних джерел, напрямків евристичних пошуків та інформативності віднайдених і описаних першоджерел.

Повнота викладу основних наукових положень, висновків в опублікованих працях не викликає сумнівів у їх значущості. Зокрема, вони представлені в опублікованих автором наукових працях та апробовані на наукових конференціях: всього 13 праць, з них 6 – у фахових наукових виданнях України, 7 – у матеріалах наукових конференцій (опубліковані роботи не є тотожними за змістом).

Підводячи підсумок аналізу змісту дисертації, погоджуюся з авторським поглядом на питання активізації «Окультичного відродження», і стверджую, що новизна його роботи полягає у вивченні езотеричних товариств на рівні структурної еволюції в історичному вимірі.

Разом із тим, як і будь-який справжній науковий твір, дисертація Д.Помазана викликає ряд окремих зауважень та провокує дискусію.

Побажання та зауваження можуть бути враховані в подальшій науковій діяльності.

Протягом усієї роботи автор постійно чергує між собою визначення «езотеричний» та «окультний» в контексті огляду товариств. Безумовно, ці терміни мають синонімічний характер, утім ніякого чіткого визначення в дисертаційному дослідженні не представлено. Окрім того, доречно дати чіткі визначення як терміну «окультний», так і терміну «езотеричний» в рамках означеної теми.

Історіографічна база дослідження доволі змістовна та складається з авторитетних джерел. Однак, еволюція історіографічної традиції та її становлення висвітлені в роботі доволі обмежено. Наприклад в першому розділі робиться спроба розкриття історичного контексту вивчення «Західного езотеризму» як окремої дисципліни (с. 37). Утім, майже не робиться осмислення історіографічного корпусу як цілісної системи. Головний акцент робиться на авторських роботах та внесках окремих дослідників.

Враховуючи специфіку означеної теми, було б доречно висвітлити питання верифікації езотеричних джерел. В окремих випадках, Д. Помазан зазначає, що деякі джерела мають сумнівне авторство (с. 99-100). Однак, це питання в дисертаційному дослідженні не розглядається як важливий компонент реконструкції історичної істини.

Утім, зазначені дискусійні моменти не впливають на загальне позитивне враження від представленої роботи. Перелічені зауваження, недоліки й побажання не створюють принципового впливу на загальні наукові висновки, зроблені здобувачем. Дисертаційні напрацювання можуть стати в нагоді для об'єктивного трактування основ сучасних езотеричних рухів, у просвітницькій роботі з широкими верствами громадян, розвитку релігійної толерантності, у популяризації історичної науки. Їх доречно залучити при формуванні інформаційної політики в сучасній Україні.

Дисертація Д. Помазана «Особливості діяльності езотеричних таємних товариств на території Західної Європи у другій XIX ст.» є самостійним,

завершеним і ґрунтовним дослідженням, яке розкриває актуальну в науковому та суспільному сенсі тему. За своїм науково-теоретичним рівнем, новизною вирішених завдань, обґрунтованістю основних положень і висновків повністю відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Таким чином, Д. Помазан заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Рецензент:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри джерелознавчих
студій та суспільних комунікацій,
проректор з наукової роботи
Запорізького національного університету

Геннадій ВАСИЛЬЧУК